

Geometric Patterns in the Miniatures of the Andarznameh (Qabusnameh) Manuscript Held at the Cincinnati Museum; An Analytical Study

By Maryam Kamyar¹, Maryam Zar'e Khalili²

Abstract:

The Andarznameh, or Qabusnameh, a 44-chapter work, is one of the most important ethical books in instructive literature in 4th and 5th century AH in Iran. Its manuscript, dated 1090, is a valuable work in the Iranian literature and miniature painting. The Andarznameh preserved in the Cincinnati Museum, New York, is an instructive, ethical, social, and political advice book that includes illustrations at the end of each story for better understanding. Since the Andarznameh narrates the people story during the Ziyarid era, the clothing and miniatures patterns are noteworthy. This article tries to examine the decorations of the fabrics in the miniatures of the mentioned manuscript in the context of Iranian miniature painting. A part of this Manuscript is kept in the Cincinnati Museum. This qualitative-analytical and descriptive research shows that the fixed geometric patterns in the designs have a structured system, and the decorations of the Andarznameh miniatures have a geometric system from the design structure perspective. These patterns mainly include floral motifs, and animal motifs such as birds, which are characteristic of early Islamic fabric designs, can also be seen. Among the floral motifs, the Iranian-style geometric structure is discernible.

Keywords:

Ziyarid, Andarznameh, painting, fabric pattern, geometric patterns.

بررسی تحلیلی نقوش هندسی در نگارگری کتاب اندرزنامه (قابوس نامه) نگهداری در موزه سین سیناتی

مریم کامیار^۱؛ مریم زارع خلیلی^۲

۱ چکیده

اندرزنامه یا قابوس نامه - در چهل و چهار باب - یکی از کتب اخلاقی مهم در حوزه ادبیات تعلیمی سده چهارم و پنجم هجری در ایران به شمار می آید. نسخه دست نویس آن به تاریخ ۴۸۳ ه.ق اثری ارزشمند در حیطه ادبیات و نگارگری ایران است. اندرزنامه محفوظ در موزه سین سیناتی^۳ نیویورک، پندنامه ای آموزنده، اخلاقی، اجتماعی و سیاسی است که برای روشن تر شدن مطالب، تصاویری در پایان روایت، افزوده است. از آنجا که کتاب اندرزنامه روایتی از مردم روزگار آل زیار است، پوشش و نقوش لباس ها در این نگاره ها قابل توجه است. در این مقاله سعی شده، تزیینات پارچه های نگاره های نسخه یادشده در زمینه نگارگری ایران، بررسی شود. بخشی از این نسخه خطی در موزه «سین سیناتی» نگه داری می شود. این پژوهش که به روش کیفی - تحلیلی و توصیفی است، نشان می دهد که الگوهای ثابت هندسی در نقوش، نظامی ساختارمند دارند و تزیین نگاره های اندرزنامه از منظر ساختار نقوش، دارای نظام هندسی اند. این نقوش، بیشتر شامل نقوش گیاهی است و نقوش جانوری نیز همچون پرنده که شاخصه نقوش پارچه های صدر اسلام است، در آن دیده می شود. در میان نقوش گیاهی، ساختار هندسی به سبک ایرانی، قابل تشخیص است.

۱ واژگان کلیدی

آل زیار، کتاب اندرزنامه، نقاشی، نقش پارچه، نقوش هندسی

۱. استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده دانشنامه نگاری، گروه بین رشته ای

mpkamyar@gmail.com maryamkhalili1398@gmail.com

۲. استادیار دانشکده هنر دانشگاه زنجان

3. Cincinnati Museum of Fine Art.

مقدمه

ادبیات و نگارگری در تاریخ هنر ایران همواره همگام یکدیگر بوده‌اند. برخی نسخه‌های خطی اولیه دارای نگاره‌اند. از این نگاره‌ها در متن کتاب برای کمک به درک بهتر محتوا استفاده شده است. از جمله کتبی که تصویرسازی شده، نسخه خطی اندرزنامه در سال ۴۸۳ ه. ق. مقارن با حکومت آل زیار و آل بویه در ایران است. اندرزنامه جزو ادبیات تعلیمی بوده و در ایران پیشینه طولانی دارد. اندرزنامه‌های متقدم ایرانی، حاوی پندها و گفتارهای حکمی بوده است. در زبان پهلوی ساسانی اندرزنامه یک رشته رسالات و کتب حکمت آمیز بود که اندرزنامه‌ها و یاپندنامه خوانده می‌شد. بسیاری از این متون در دوره اسلامی تداوم یافت. ابن مقفع (۱۴۴-۱۰۶ ه. ق.) با ترجمه آثار مهمی مانند ادب الکبیر پایه‌گذار سنت اندرزنامه نویسی سیاسی در دوران اسلامی است. فردوسی با آفرینش شاهنامه جایگاه مهمی در این باره دارد و پس از وی نیز شخصیت‌های درخشانی چون مسکویه رازی (۴۲۱-۵۳۲ ه. ق.) نظام‌الدین توسی (۴۸۵-۵۴۰ ه. ق.) شناخته شده‌اند. یکی از کتب اندرزنامه نویسی در قرن چهارم و پنجم هجری، کتاب قابوس‌نامه عنصرالمعالی است. عنصرالمعالی کیکاووس بن وشمگیر بن زیار متولد ۴۱۳ ه. ق. (عنصرالمعالی، ۱۳۷۱: ۲۶۳) از شاهزادگان دیلمی خاندان زیاری بود. کتابش، ادراک نویسنده را به اوضاع و احوال اجتماعی قرون چهارم و پنجم هجری (زرین کوب، ۱۳۷۵: ۱۱۴) نشان می‌دهد. نسخه اندرزنامه ۴۸۳ ه. ق. دارای ۹۸ تصویر است. شیوه نگارش آن چنین است که در هر باب، ابتدا تعریف و توصیف مبحث آمده و سپس، حکایت یا حکایت‌هایی مناسب موضوع نقل شده و در ادامه برای روشن تر شدن مطلب، تصویری در پیوند با آن افزوده شده است. این دسته از متون بستری مناسب برای بازتاب و انتقال اندیشه فرهنگ و هنر در دوران اسلامی بوده است. ویژگی این نسخه از قابوس‌نامه تنها بخش تعلیمی و ادبی نیست؛ بلکه تصاویر و تزئینات لباس‌ها در آن نشانه‌های فرهنگ و هنر ایران است که در قالب تصویر مشاهده می‌شود. از این رو دو سوال در این پژوهش مطرح است. یکی اینکه الگوهای تصویری در پوشاک نسخه اندرزنامه در بستر زمانی دوره آل زیاد چیست؟ و دیگر اینکه ساختار هندسه پنهان در نقوش پارچه‌های نسخه خطی اندرزنامه چگونه است؟

روش پژوهش

روش شناسی این پژوهش کیفی - تحلیلی و توصیفی است. در این نوع روش تحقیق، هدف شناسایی، طبقه‌بندی و استخراج مفاهیم براساس مطالعات پیشین است. از این رو ابزارهای اصلی گردآوری داده‌ها و اطلاعات در روش تحقیق کیفی مطالعات کتابخانه‌ای است. نحوه گردآوری مطالب این پژوهش به صورت اسنادی (کتاب، پایان‌نامه و مقالات پژوهشی) است. همچنین نگارندگان برای دستیابی به اطلاعات در خصوص نقوش پارچه پوشاک نگاره‌های کتاب اندرزنامه به صورت اسنادی به جمع‌آوری اطلاعات از موزه سین سینتاتی پرداخته‌اند. جامعه آماری ۲۱ نگاره است که در این موزه نگهداری می‌شود.

پیشینه تحقیق

به سبب آنکه اندرزنامه یکی از آثار ادبیات تعلیمی به‌شمار می‌رود تا کنون پژوهش‌های فراوانی درباره این اثر منشور صورت گرفته است. سعید نفیسی (نفیسی، ۱۳۶۳) و غلامحسین یوسفی (یوسفی، ۱۳۶۷) از پیشگامان تصحیح قابوس‌نامه بوده‌اند. بعد از آن‌ها محمد معین (معین، ۱۳۷۱) در مجموعه مقالات ادوارد براون در تاریخ ادبی ایران (براون، ۱۳۵۶) در حوزه ادبی قابوس‌نامه تحقیق کرده است. علاوه بر حیطة ادبی، ذبیح‌الله صفا در کتاب تاریخ ادبیات

در ایران، قابوس نامه را از جنبه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد بررسی قرار داده است (صفا، ۱۳۷۸). برخی محققان به این اثر از دیدگاه ساختار اندیشه سیاسی (افتخاری، ۱۳۷۸)؛ برخی از دیدگاه ادبیات تعلیمی (الهامی، ۱۳۹۱) و برخی در محدوده سنت اندرزنامه نویسی در قرون اولیه هجری (اللهیاری، ۱۳۸۱) توجه داشته‌اند؛ اما در حیطه نگارگری نسخه اندرزنامه، پژوهش‌ها اندک است؛ یکی از علت‌های آن عدم دسترسی به نسخه و بحث‌هایی در مورد صحت نسخه بوده است. پوپ در کتاب سیر هنر ایران به نسخه مصور اشاره می‌کند و این اثر را متعلق به قرون پنجم هجری می‌داند (پوپ، آکرم، ۱۳۷۸). فرای در مورد اصلی یا جعلی بودن این نسخه خطی مصور بحث‌هایی داشته است (فرای، ۱۳۳۵). نصیری و دیگران (۱۳۹۵) در مقاله «واکاوی عوامل مؤثر بر روند طراحی و نگرش هنرمندان در چهره‌پردازی تصاویر» به شیوه طراحی شخصیت‌های نسخه پرداخته‌اند. همچنین نصیری در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رابطه متن و تصویر در کتاب قابوسنامه با رویکرد ترامتیت ژنت» به همبستگی متن و تصویر اشاره کرده و هر دو را در یک نظام واحد کل و همبسته دانسته است. در حوزه پایان‌نامه‌ها، «بررسی ویژگی‌های تصویری نگاره‌های نسخه خطی مصور ۴۸۳ ه.ق» (شریفی، ۱۳۹۵) پایان‌نامه‌ای است که به وجوه هنری و بصری نسخه پرداخته است.

تاریخچه حکومت آل زیار و شخصیت قابوس بن وشمگیر

سلسله زیاریان یکی از حکومت‌های محلی بودند که در قرن سوم و چهارم هجری در مناطقی از ایران از جمله طبرستان و گرگان، با اندیشه استقلال‌طلبی و احیای سنت‌های ایران باستان، حکمرانی کردند. زیاریان خود را از نوادگان ((ارغش فرهادان/ وهادان)) شاه گیلان در زمان کیخسرو می‌دانستند (مرعشی، ۱۳۶۸، ۳۸۸). زیاریان حدود ۱۶۴ سال حکومت کردند و پیایی قزوین، اصفهان، ری و خوزستان را در تصرف داشتند. مؤسس سلسله زیاریان، مرداویج بن زیار (۳۱۵-۳۲۳) بود. مرداویج پس از تثبیت قدرت، با اینکه خراج‌گزار خلیفه عباسی شد، در پی براندازی خلافت عباسی و احیای شاهنشاهی ساسانی بود (مسعودی، ۱۳۴۷: ۲۷۰). بعد از مرداویج به ترتیب، وشمگیر بن زیار، بهستون/ بیستون و قابوس بن وشمگیر و سپس منوچهر به قدرت رسیدند. قابوس بن وشمگیر از ۳۲۳ تا ۴۰۳ حکومت کرد. در میان امیران زیاری، قابوس سرآمد دانایی و علم و حمایت از دانشمندان بود. دربار او فضایی مناسب برای شعرا، مورخان، اطبا و سایر عالمان بود. او شاعری زبردست بود که به عربی، فارسی و طبری شعر سروده. مجالس مشاعره ترتیب می‌داد و شعرا را از صله بهره‌مند می‌کرد (عوفی، ۱۳۶۱: ۱۹). کیکاووس مانند جدش، قابوس، جامع فنون بود. او هنرها و دانش‌های بسیاری را از سپاهیگری و عرفان گرفته تا موسیقی، سواری، طب، مملکت‌داری، ورزش می‌دانست. حاصل تمام اندوخته‌هایش در قابوس نامه در قالب نصیحت به پسرش، گیلانشاه موجود است. پس از مرگ کیکاووس، پسرش گیلانشاه، که نوه دختری سلطان محمد غزنوی بود، مجال حکومت نیافت. گسترش حاکمیت سلجوقیان و روی کارآمدن شاخه جدید باوندیه و تصرف چند قلعه در قلمرو زیاریان به دست اسماعیلیان، سبب شد که حاکمیت زیاریان پایان یابد (مهرآبادی، ۱۳۷۴: ۲۴۵-۲۵۸).

اندرزنامه یا قابوس نامه

قابوس نامه یا اندرزنامه نوشته عنصرالمعالی کیکاووس بن قابوس وشمگیر زیار متولد ۴۱۳ ه.ق نویسنده سده پنجم هجری است. او از شاهزادگان دیلمی خاندان زیاری بود. وی قبل از رسیدن به حکومت ندیم خاص سلطان مودود غزنوی بود و در لشکرکشی‌های مودود به هند، همراهی اش می‌کرد (عنصرالمعالی، ۲۳۳: ۱۳۷۱-۲۳۴). از کتاب

عنصرالمعالی با نام نصیحت نامه هم یاد شده و به نظر می‌رسد نام قابوس نامه بعد به آن اضافه شده است (العاکوب، ۱۳۷۴: ۹۰۰؛ افشار، ۱۳۳۳: ۲۷۳). خود کیکاووس از کتاب به عنوان نصیحت یاد می‌کند (نفیسی، ۱۳۴۲: ۲۸). در زمان سامانیان و سلجوقیان واژه نصیحت نامه یا اندرزنامه بر این کتاب رایج بوده؛ بعد از آن فراموش شده و واژه قابوس نامه متداول گردیده است (محبی، ۱۳۸۴: ۹۶). قابوس نامه اثری تعلیمی و آموزشی، در چهل و چهار باب با هدف ارشاد و تعلیم به جنبه‌های مختلفی از اخلاقیات، مسائل و انتقادات اجتماعی و سیاسی و آموزشی فنون می‌پردازد.

قابوس نامه نثری ساده و روان دارد. لغات عربی در آن کم و از نظر سبکی، نثرش مرسل^۱ است. هدف نویسنده در اختیار گذاشتن تجربه‌های ارزشمند خود به فرزندش بود تا او را با مسائل مختلف زندگی، هنرها و فنون آشنا سازد. قابوس نامه، حاوی اطلاعات گران بها راجع به فرهنگ و عادات، آداب و رسوم ایران در قرن پنجم است (صفا، ۱۳۶۸: ۹۰۰). محور اصلی قابوس نامه تعلیم و تربیت انسان برای رسیدن به سعادت است. عنصرالمعالی فرزند خود را مخاطب قرار می‌دهد و برای او دستورالعمل‌های اخلاقی و تربیتی وضع می‌کند تا فرزونی و نیک‌نامی دو جهان نصیب او شود. شیوه بیان دیدگاه او ساده و عام‌پسند است. نویسنده این اثر سعی دارد با بیانی روایی و آمیخته با حکایت و داستان و با استفاده از اشارات تاریخی و نقلی سخن بزرگان، مطالب را عینی و ملموس جلوه دهد.

۱ معرفی نسخه کتاب اندرزنامه در موزه سین سیناتی به شماره ۱۹۵۴/۴۱۲

نسخه خطی مصور اندرزنامه که مورد پژوهش این مقاله است در موزه سین سیناتی نگه‌داری می‌شود و به نظر می‌رسد تاریخ این نسخه ۴۸۳ ه.ق است، یعنی زمانی که خود عنصرالمعالی در قید حیات بوده. تاریخ نسخه اندرزنامه بین سال‌های ۴۵۷ ه.ق/ ۱۰۶۴ م تا ۴۶۲ ه.ق/ ۱۰۶۹ م ذکر شده که نسخه دستنویس آن در سال ۴۸۳ ه.ق/ ۱۰۶۹ م تدوین شده است (نصیری و دیگران، ۱۳۹۵: ۳۷). نسخه خطی مصور ۴۸۳ ه.ق، ۱۸۷ صفحه به ابعاد ۲۸ در ۳۶ سانتی‌متر و هر برگ ۱۳ سطر است (فرای، ۱۳۳۵: ۲۷۲). رنگ کاغذ، زرد متمایل به قهوه‌ای روشن است که بعضی قسمت‌ها ترمیم شده و به خط نسخ نزدیک به کوفی ایرانی نوشته شده است. صفحاتی از این نسخه برای نخستین بار در سال ۱۹۵۰ م در پاریس یافت شد. کل کتاب دارای ۱۰۹ تصویر است که بخشی از آن در موزه سین سیناتی نیویورک نگه‌داری می‌شود و مشتمل بر ۳۱ صفحه و ۲۱ تصویر است که در حال حاضر برای مطالعه بیشتر پژوهشگران قابل دسترسی است.

۱ نقوش تزئینی در لباس نگاره‌های اندرز نامه

نقش لباس‌ها پرتزیین و دارای اهمیت بوده است. کمتر پارچه‌ای را می‌توان دید که ساده باشد. در طرح لباس‌های نسخه اندرزنامه قسمت کتیبه‌دار بر روی بازو (طراز) کاملاً مشخص است. طرح‌ها تکرار شونده‌اند و با توجه به پارچه‌های یافت شده در شهر ری^۳ (دوران آل بویه) مرسوم بوده است. از بین ۹۸ فیگور مصور شده در نسخه، تعداد ۵۸ فیگور لباس پر نقش و نگار دارند و چهل فیگور که اغلب کودکان و زنانند و لباس ساده پوشیده‌اند. تنوع پارچه‌های ترسیم شده در اندرزنامه از میزان توسعه صنعت نساجی در ایران به خصوص در طبرستان حکایت دارد.

۱. نثری که از همه قیدها لفظی و معنوی آزاد باشد. هیچ‌گونه تکلف و پیچیدگی در آن ملاحظه نشود و بنیان آن بر سادگی و صراحت استوار باشد. این آیین نگارش در قرن‌های چهارم و پنجم هجری معمول اکثر نویسندگان ایرانی بوده است.

۲. واژه طراز به معنی گلدوزی است و در درجه اول برای شناسایی پارچه‌های کتیبه‌دار قرون اولیه اسلامی به کار گرفته می‌شود. طراز در جاهای مختلفی از لباس افزوده می‌شد.

۳. برای اطلاعات بیشتر به مقاله «بررسی نقش و نوشتار در منسوجات آل بویه» مطالعه موردی: پارچه‌های مکشوفه در آرامگاه بی‌بی شهربانو و نقاره‌خانه شهر ری، زارع خلیلی و دیگران، ۱۳۹۹ مراجعه شود.

تصویر ۱: تنوع تزئینات لباس در دو تصویر از نسخه اندرزنامه، نگهداری در موزه سین سیناتی

تقسیم‌بندی تزئینات پوشاک نگاره‌های کتاب اندرزنامه

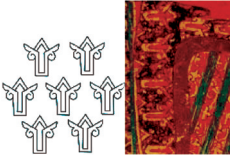
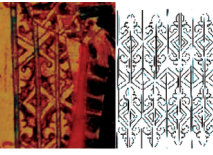
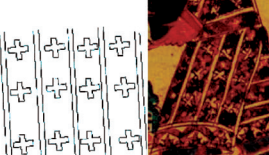
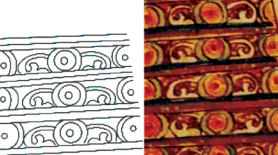

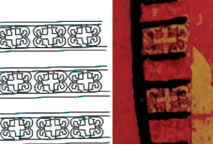
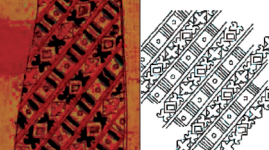
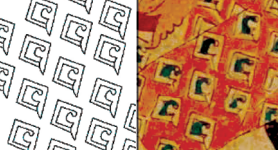
در مجموعه ۲۱ تصویر اندرزنامه در موزه سین سیناتی، تنوع فراوانی از لباس‌ها وجود دارد. برای تحلیل بهتر نقش لباس‌ها در نرم افزار کورل^۱ باز طراحی شدند. طرح پارچه‌ها شامل نقوش گیاهی، حیوانی و هندسی بوده است. نقوش پارچه‌ها به شکل خطوط اریب، نقش جناغی ساده و طرح دار، دایره کوچک (مرواریدی)، اسلیمی، طرح دار متناوب و نقش پرنده است. الگوی پارچه پرنده‌گان در نسخه اندرزنامه سنت باقی مانده از دوره ساسانی است. (جدول شماره ۱).

جدول ۱: طراحی کورل تزئینات پوشاک نگاره‌های کتاب اندرز نامه منبع: (نگارندگان).

				نقوش گیاهی

1. CorelDraw.

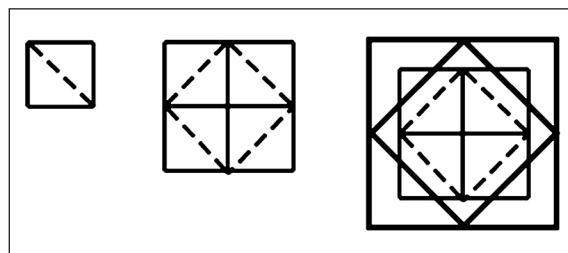
دنباله جدول ۱: طراحی کورل تزئینات پوشاک نگاره‌های کتاب اندرز نامه منبع: (نگارندگان).

			نقوش حیوانی	
				نقوش هندسی
				نقوش هندسی

۱ تناسبات هندسی نقش‌های پارچه پوشاک نگاره‌های کتاب اندرز نامه بر اساس مرجع رادیکال ۲

تناسبات رایج در ترکیب‌بندی هنرهای سنتی مراجع مختلفی دارد، از جمله « $\sqrt{2}$ » در ایران. مرجع ابتدایی آن در بخش مربوط به «تناسبات هندسه در عمل» از ریاضیدان برجسته (قرن چهارم هجری/ دهم میلادی) ابوالوفاء بوزجانی، شارح کتاب خوارزمی است. این نقل قول سابق فارابی که هندسه عملی در هر حرفه کاربرد دارد، دارای اهمیت خاصی است زیرا بوزجانی در کتاب مزبور مستقیماً به حوایج صنعتگران می‌پردازد (کامیار، ۱۳۹۵: ۱۳۷).

تصویر هندسی مربع‌های متحد‌المركز با قانون رشد $\sqrt{2}$ ، خطوط انتظام‌دهنده‌ای را می‌سازند که متکی به ستاره‌ای هشت پر است و اضلاع، پی در پی آن با نسبت $\sqrt{2}$ به هم وابسته‌اند. نسبت رشد مربع‌ها، رابطه میان دو توان مولد مربع‌های $\sqrt{2}$ را که از دو نیم شدن و آنگاه دو برابر شدن را نتیجه می‌شود، شکل می‌دهد. از سوی دیگر سودمندی بارز رشد هندسی $\sqrt{2}$ در این نکته است که مربع‌ها نه تنها گسترش می‌یابند و رشد می‌کنند بلکه با سیستم عمل‌کننده اولیه‌اش (الگوی شطرنجی پایه) خوانایی خود را حفظ می‌کنند (تصویر ۲). به واسطه این ویژگی است که به عنوان یک الگوی رشد مناسب در طراحی صنعتگران و معماران مورد استفاده قرار گرفته است.

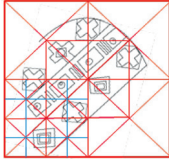
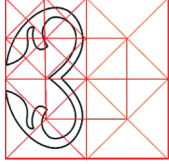
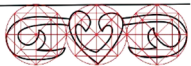

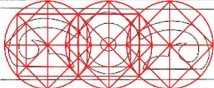
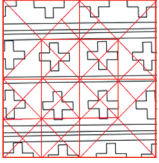
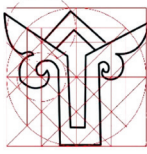
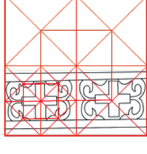

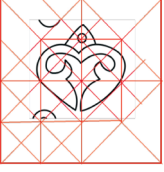
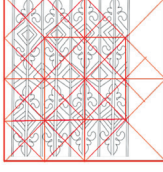

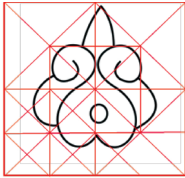

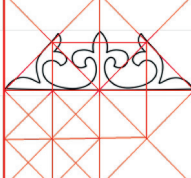

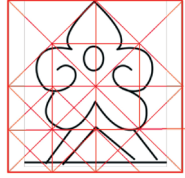
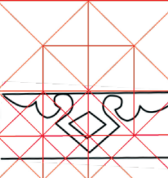
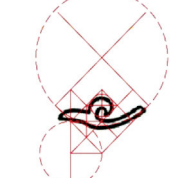

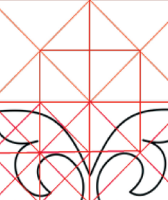

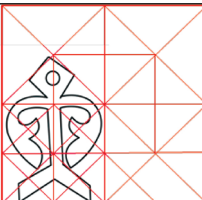
تصویر ۲- ریتم مربع‌ها بر اساس نسبت ثابت ۲، منبع: (کامیار، ۱۳۹۵: ۹۴).

الگوی ۷۲، الگویی متقارن و تکراری است که در تمام جهات تکرار می‌شود. الگوهای تکراری ممکن است دارای تقارن چرخشی، آینه‌ای افقی یا آینه‌ای عمودی باشند. این موتیف در یک الگوی پایه ترسیم شده است و خطوط تقسیم شده بر اساس قوس‌های دایره‌های متحدالمرکز در این مدول‌اند.

در جدول ۲، شکل ۳ کمی با شکل ۲ متفاوت است. کل پانل در اینجا از دو موتیف تشکیل شده است که در یک ریتم متناوب تکرار می‌شود. این الگو نقش از یک قاب مستطیلی اصلی تشکیل شده که به دو بخش تقسیم می‌گردد و نشان می‌دهد که تمام نقوش در این نما بر روی مکان‌های سیستم هندسی دقیقی قرار گرفته است. با تقسیم هر بخش، هر ضلع مربع به دو قسمت و با کشیدن همان مربع در داخل و همچنین با رسم دو دایره مماس، در یک کادر قرار می‌گیرد. الگوی ۷۲ که در موتیف ۱ تا ۱۰ استفاده شده، شامل تقارن انتقالی و تقارن آینه‌ای عمودی است. موتیف در شکل ۱۱، طراحی نقوش با استفاده از قوس‌ها و فرم‌های منحنی در بهترین مکان انجام شده است. شعاع این کمان‌ها بر اساس تقسیمات مربع پایه است. قوس بزرگ با قطر دو مربع اصلی به منظور قرار دادن برگ‌ها ترسیم شده. تقاطع دو قوس بزرگ محل گل‌ها را تعیین می‌کند. در موتیف شکل ۱۲ تا ۱۵ رسم دایره‌ای که در مربع محیط شده و تقسیم آن دایره بر قطر آن، مکان گلبرگ‌ها است. این شکل دو نوع مختلف از الگوی هندسی را دنبال می‌کند: تقارن انتقالی و تقارن چرخشی. شکل ۱۶ تا ۲۱ را می‌توان حاوی تقارن‌های انتقالی، محور عمودی و چرخش (با نیم چرخش) در نظر گرفت. زیرساخت موتیف نشان می‌دهد که تکثیر مدول اصلی می‌تواند به صنعتگران در طراحی دقیق کمک کند. الگوی هندسی دیگری از شکل ۲۱ تا ۲۷ را می‌توان به عنوان ساده‌ترین نظم هندسی این گروه به حساب آورد که حاوی تقارن‌های انتقالی و چرخش (با نیم چرخش) است.

جدول ۲: بررسی همخوانی الگوی ۷۲ در نقوش تزئینی نگاره‌های اندرزنامه، منبع: (نگارندگان)

	۴		۳		۲		۱
	۸		۷		۶		۵
	۱۲		۱۱		۱۰		۹
	۱۶		۱۵		۱۴		۱۳

	۲۰		۱۹		۱۸		۱۷
	۲۴		۲۳		۲۲		۲۱
			۲۷		۲۶		۲۵

۱ نتیجه‌گیری

بررسی منسوجات نسخه مصور اندرزنانه شامل نقوش گیاهی، جانوری و هندسی است که تکرارشونده‌ترین آن، نقوش گیاهی است. از نقوش حیوانی مورد استفاده در پارچه‌ها، پرند است که این نقش شاخصه نقوش پارچه‌های صدر اسلام بوده. این پژوهش نشان می‌دهد که الگوهای ثابت هندسی دارای ساختاری نظام‌مند در نگارگری کتاب مصور اندرزنانه استفاده شده است. این الگو مشابه با الگویی از هندسه ایرانی است. در ساختار هندسی نقوش تزئینی نگاره‌های اندرزنانه، الگوی نواری هندسی ساده به کار رفته است. از منظر ریخت‌شناسی نقوش، در ۲۷ نقش تحلیل شده، الگوی ۲/۷، الگویی نظام‌مند متقارن و تکراری است که در تمام نقوش استفاده شده است. این الگوی تکراری ممکن است با تقارن چرخشی، آینه‌ای افقی یا آینه‌ای عمودی استفاده شده باشد. این موتیف در تمام نقوش با یک الگوی پایه مربع ترسیم شده است.

۱ منابع

۱. افتخاری، اصغر (۱۳۷۸)، «مروری اجمالی بر ساختار اندیشه سیاسی عنصر المعالی در قابوس‌نامه»، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق، شماره ۹، صص ۶۵-۱۰۱.
۲. افشار، ایرج (۱۳۳۳)، فرهنگ ایران زمین، چاپ سوم، تهران: انتشارات سخن.
۳. العکوب، عیسی (۱۳۷۴)، تأثیر پند پارسی بر ادب عرب، ترجمه عبدالله شریفی خجسته، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۴. الهامی، فاطمه (۱۳۹۱) «جایگاه قابوس‌نامه در قلمرو ادبیات تعلیمی»، پژوهشگاه ادبیات تعلیمی، شماره ۱۶، صص ۱۳۱-۱۵۸.
۵. الهیاری، فریدون (۱۳۸۱)، «قابوس‌نامه عنصر المعانی و جریان اندرزنانه نویسی سیاسی در ایران دوران اسلامی»، مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، شماره سی ام و سی و یکم، صص: ۱۲۵-۱۴۲.

۶. براون، ادوارد (۱۳۵۶)، تاریخ ادبی ایران، جلد ۱ و ۲، ترجمه علی پاشا، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۷. بوپ، آرتور ایهام، آکرمن، فیلیس (۱۳۷۸)، شاهکارهای هنر ایران، ترجمه پرویز ناتل خانلری، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۸. زارع خلیلی، مریم احمدپناه، سید ابوتراب، کامیار، مریم، «بررسی نقش و نوشتار در منسوجات آل بویه (مطالعه موردی: پارچه‌های مکشوفه در آرامگاه بی بی شهربانو و نقاره خالد شهر ری)»، هنرهای صنایع ایران، سال سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، شماره ۲، پیاپی ۵.
۹. زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۵)، از گذشته ادبی ایران، انتشارات بین‌المللی المهدی.
۱۰. شریفی، محمد (۱۳۹۵)، «بررسی ویژگی‌های تصویری نگاره‌های نسخه مصور اندرزنامه (۴۸۳ ه.ق)؛ عنوان بخش عملی: منظره‌های ایرانی»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته نقاشی، دانشگاه هنرتهران: دانشکده هنرهای تجسمی.
۱۱. صفا، ذبیح الله (۱۳۶۸)، تاریخ ادبیات در ایران و در قلمرو زبان پارسی، جلد ۱ و ۲، تهران: انتشارات فردوس.
۱۲. عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار (۱۳۷۱)، قابوس‌نامه، به اهتمام و تصحیح غلامحسین یوسفی، چاپ سوم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۳. عوفی، محمد، لباب الالباب (۱۳۶۱)، چاپ ادوارد براون و محمد قزوینی، لیدن.
۱۴. فرای، ریچارد (۱۳۳۵)، «کاپوس نامه فرای تمرینی در فن تزویرشناسی»، مجله یغما، سال نهم، صص: ۴۸۱-۴۹۴.
۱۵. کامیار مریم (۱۳۹۵)، نشانه‌شناسی معماری، بیرجند: نشر چهار درخت.
۱۶. محبی، حمیدرضا (۱۳۸۴)، «بررسی جایگاه نقاشی‌های اندرزنامه در سیر تاریخ نقاشی ایران»، نشریه هنر و معماری، شماره ۶۶، صص: ۹۰-۱۱۷.
۱۷. مرعشی، سید ظهیرالدین (۱۳۶۸)، تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، به کوشش محمد تسبیحی و مقدمه محمد جواد مشکور، تهران: نشر شرق.
۱۸. مسعودی، علی بن حسین (۱۳۴۷)، مروج الذهب و معادن الجواهر، ترجمه ابوالقاسم پاینده، جلد دوم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۱۹. معین، محمد (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
۲۰. مهرآبادی، میترا (۱۳۷۴)، تاریخ سلسله زیاری، دنیای نشر.
۲۱. نصیری، فاطمه (۱۴۰۱)، «تحلیل رابطه متن و تصویر در کتاب قابوسنامه با رویکرد ترا متنتیت ژنت»، هنرهای کاربردی، دوره ۲، شماره ۱، صص: ۶۰-۷۵.
۲۲. نصیری، فاطمه؛ اعظم‌زاده، محمد؛ محمودی، فتنه (۱۳۹۵)، «واکاوی عوامل مؤثر بر روند طراحی و نگرش هنرمندانه در چهره‌پردازی تصاویر کتاب قابوس‌نامه فصلنامه علمی - پژوهشی نگره، شماره ۳۸، صص: ۳۴-۴۸.
۲۳. نفیسی، سعید (۱۳۴۲)، قابوسنامه (امیر عنصرالمعالی کیکاووس)، تهران: انتشارات فردوس.
۲۴. نفیسی، سعید (۱۳۶۳)، تاریخ نظم و نثر در ایران ثر زبان فارسی (تا پایان قرن دهم هجری) انتشارات فروغی.
۲۵. یوسفی، غلامحسین (۱۳۶۷)، دیداری با اهل قلم، جلد اول، تهران: انتشارات علمی.

